

УДК 911.3

Бережна Ю.М.

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЮНЕСКО: ПОНЯТТЯ, ТЕНДЕНЦІЇ, УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Розкрито значення поняття «нематеріальна культурна спадщина». Здійснено опис проектів із реалізації охорони нематеріальної культурної спадщини. Визначено тенденції входження до Списку нематеріальної культурної спадщини в регіональному та покрайньому розрізі. Проаналізовано можливість включення українських об'єктів до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, ЮНЕСКО, культурна самобутність.

Раскрыто значение понятия «нематериальное культурное наследие». Осуществлено описание проектов по реализации охраны нематериального культурного наследия. Определены тенденции вхождения в Список нематериального культурного наследия в региональном и пограничном разрезе. Проанализирована возможность включения украинских объектов в список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, ЮНЕСКО, культурная самобытность.

The concept of «intangible cultural heritage» is revealed. Projects of protection of intangible cultural heritage are described. The trends of joining the list of intangible cultural heritage in the regional and country context are identified. The possibility of inclusion of Ukrainian objects to the list of intangible cultural heritage is analyzed.

Key words: intangible cultural heritage, UNESCO, cultural identity.

Постановка проблеми й актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства у світовому культурному просторі відбуваються значні й важливі зміни, пов'язані зі всеохоплюючим процесом глобалізації. Під її тиском зникають мови, забуваються і втрачаються традиції, послаблені локальні культури знаходяться на межі зникнення, а то й зовсім зникають. Загроза істотного зменшення культурної різноманітності є дуже серйозною. Тому охорона, збереження нематеріальної спадщини, розвиток традиційної культури набувають особливо важливого значення у зв'язку з реалізацією народами духовно-творчого потенціалу їх традиційної культури, яка є головним чинником збереження та розвитку мови,

відродження національної свідомості. Нематеріальна культурна спадщина наразі виступає також важливою складовою міжнародного іміджу країни, виразом регіональної та локальної культурної ідентичності, що сприяє розвитку туризму та міжнародному визнанню країни. Розуміння важливості даних засад, зокрема, для української духовної культури зумовлює зацікавленість даною темою.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання нематеріальної культурної спадщини недостатньо повно досліджується у вітчизняній літературі. Зокрема, даній темі присвячені публікації Мельничук О.І., Василенко В.О., Андреса Г.О., Троєльнікової Л.О., які вивчають дане питання з юридичного боку, з точки зору діяльності країн СНД у даному напрямку та зв'язок нематеріальної культурної спадщини з музейною справою.

Формулювання цілей статті. Дана стаття має на меті дослідити сутність поняття «нематеріальна культурна спадщина», проаналізувати світовий досвід реалізації проектів з охорони об'єктів нематеріальної культурної спадщини, виявити тенденції включення об'єктів до списку нематеріальної культурної спадщини та можливості України в цьому питанні.

Протягом останніх двох десятиліть усе частіше на міжнародному рівні піднімається питання про суть поняття «культурна спадщина». Конвенція про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнята ЮНЕСКО в 1972 р., стосувалася природних або створених людиною об'єктів, які становили культурну, історичну чи екологічну цінність. Проте сутність терміну «культурна спадщина» не вичерпується об'єктами матеріальної культури. Зважаючи на цей факт, у 1990-х рр. була висунута концепція «Нематеріальна культурна спадщина», яка виступала як аналог Списку Всесвітньої спадщини, який приділяє основну увагу матеріальній культурі. У 2003 році була прийнята Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. Згідно зі ст. 1 Конвенції, цілями цієї Конвенції є: охорона нематеріальної культурної спадщини; забезпечення поваги до нематеріальної культурної спадщини відповідних спільнот, груп та окремих осіб; підвищення рівня знань на місцевому, національному та міжнародному рівнях про важливість нематеріальної культурної спадщини та забезпечення її взаємного визнання; здійснення міжнародного співробітництва та надання допомоги.

Згідно зі ст. 2 Конвенції термін «нематеріальна культурна спадщина» означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Ця нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, взаємодії з природою та їхньої історії і формує в них почуття самотності й наступності, сприяючи таким чином повазі до

культурного різноманіття й творчості людини. Для цілей цієї Конвенції до уваги береться лише та нематеріальна культурна спадщина, яка є сумісною з існуючими міжнародними договорами з прав людини, з вимогами взаємної поваги між спільнотами, групами й окремими особами, а також сталого розвитку» [5].

У статті також наводяться конкретні прояви нематеріальної культурної спадщини в таких галузях: усні традиції та форми вираження, зокрема, мова як носій нематеріальної культурної спадщини; виконавське мистецтво; звичаї, обряди, святкування; знання та звичаї, що стосуються природи та Всесвіту; традиційні ремесла.

Охорона нематеріальної культурної спадщини на міжнародному рівні здійснюється шляхом укладання Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, який забезпечує більшу наочність нематеріальної культурної спадщини та сприяння поглибленню усвідомлення її значення; для вжиття відповідних заходів з охорони складається, оновлюється та публікується Список нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони; здійснюється періодичний відбір і сприяння здійсненню національних, субрегіональних або регіональних програм, проектів і заходів з охорони спадщини, які найліпше відображають принципи та цілі цієї Конвенції, з урахуванням особливих потреб країн, що розвиваються [5].

Сукупний список об'єктів нематеріальної спадщини ЮНЕСКО містить 298 елементів, занесених починаючи від 2008 р. – першого року реалізації Конвенції на міжнародному рівні – і включаючи 2012 р., до списків, зазначених вище. Із них 90 є раніше (з 2001 року) оголошеними шедеврами усної та нематеріальної спадщини людства, які були включені в репрезентативний список у 2008 р., як це передбачено ст. 31 Конвенції. 257 об'єктів включені до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, 31 – до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони, та 10 є програмами, проектами та заходами з охорони спадщини [6]. Правом номінування до Списку нематеріальної культурної спадщини користуються тільки ті країни, які ратифікували Конвенцію про збереження нематеріальної культурної спадщини, прийняту Генеральною конференцією ЮНЕСКО в 2003 р. На сьогоднішній день до них відносяться 146 держав, у тому числі Україна.

Міжурядовий комітет з охорони нематеріальної культурної спадщини складається з представників 24 країн-учасниць Конвенції. Його члени обираються терміном на 4 роки. Половина його складу переобирається кожні два роки [6]. Згідно зі ст. 6 Конвенції, вибори держав – членів Комітету здійснюються відповідно до принципів справедливого географічного розподілу і справедливої ротації. У відповідності з рішенням Генеральної конференції на 34-й сесії, склад виборчих груп для проведення виборів Міжурядового комітету та розподіл місць у ньому серед груп виглядає наступним чином:

Група 1 (27 країн): Андорра, Австрія, Бельгія, Данія, Греція, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Кіпр, Люксембург, Мальта, Монако, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Португалія, Сан-Марино, Сполучені Штати Америки, Фінляндія, Туреччина, Франція, Швеція, Швейцарія.

Група 2 (25 країн): Албанія, Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Вірменія, Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Македонія, Польща, Республіка Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Таджикистан, Угорщина, Узбекистан, Україна, Хорватія, Чеська Республіка, Чорногорія.

Група 3 (33 країни): Антигуа і Барбуда, Аргентина, Багами, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гаїті, Гайана, Гватемала, Гондурас, Гренада, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Колумбія, Коста Рика, Куба, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сальвадор, Сент Вінсент і Гренадини, Сент Кітс і Невіс, Сент Люсія, Суринам, Трінідад і Тобаго, Уругвай, Чилі, Ямайка.

Група 4 (44 країни): Афганістан, Австралія, Бангладеш, Бруней Даруссалам, Бутан, Вануату, В'єтнам, Індія, Індонезія, Іран, Казахстан, Камбоджа, Киргизстан, Кирибаті, Китай, КНДР, Лаос, Малайзія, Мальдіви, Маршаллові острови, Монголія, М'янма, Науру, Непал, Ніуе, Нова Зеландія, Острови Кука, Пакистан, Палау, Папуа Нова Гвінея, Республіка Корея, Самоа, Сінгапур, Соломонові острови, Таїланд, Тімор-Лешті, Тонга, Тувалу, Туркменистан, Федеративні Штати Мікронезії, Фіджі, Філіппіни, Шрі-Ланка, Японія.

Група 5 (64 країни, складається з двох підгруп: Африка та Південно-Західна Азія): Алжир, Ангола, Бахрейн, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Джибуті, ДРК, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія, Єгипет, Ємен, Замбія, Зімбабве, Йорданія, Камерун, Кабо-Верде, Катар, Кенія, Комори, Конго, Кот д'Івуар, Кувейт, Лесото, Ліберія, Ліван, Лівія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Маврикій, Мавританія, Мозамбік, Марокко, Намібія, Нігер, Нігерія, ОАЕ, Оман, ПАР, Руанда, Сан Томе і Прінсіпі, Саудівська Аравія, Свазіленд, Сейшели, Сенегал, Сирія, Сомалі, Судан, Сьєрра-Леоне, Танзанія, Того, Туніс, Уганда, ЦАР, Чад [1, с.64-66].

Кожна держава-член має право висувати одну кандидатуру на два роки. Багатонаціональні кандидатури, які об'єднують спільноти з декількох держав-членів, можуть бути представлені додатково до квоти кожної держави. Ініціатива висування кандидатур може виходити від: або урядів держав-членів та асоційованих членів; або міжурядових організацій за погодженням з Національною комісією у справах ЮНЕСКО даної країни; або недержавними організаціями (НДО), які мають офіційні відносини з ЮНЕСКО, за погодженням з Національною комісією у справах ЮНЕСКО даної країни.

Подання кандидатур до ЮНЕСКО має супроводжуватися документом у письмовій формі, відео або аудіозаписом або іншим

незаперечним доказом, що свідчить про узгодження висунення з даним співтовариством або носіями даної спадщини.

Пакети матеріалів щодо кандидатур мають бути оформлені за стандартною формою, що додається до даного керівництва. При цьому кожен пакет повинен містити: план дій, доцільних для даного культурного явища або форми вираження культурної спадщини, що містить перелік законодавчих та практичних заходів, які необхідно вжити в наступному десятилітті в цілях збереження, охорони, підтримки та популяризації усної і нематеріальної спадщини. У плані дій дається докладна характеристика пропонуваніх заходів та їх реалізації з урахуванням необхідності збереження глибинних механізмів спадкоємності традицій; детальні дані про відповідність плану дій заходам, запланованим у Рекомендації про збереження традиційної культури та фольклору, а також ідеалам ЮНЕСКО; докладна характеристика заходів для залучення відповідних спільнот у збереження та популяризацію їх власного усної і нематеріальної спадщини; найменування компетентних органів всередині цієї спільноти та / або уряду, відповідальних за забезпечення збереження усної і нематеріальної спадщини відповідно до характеристики, що міститься в поданні, в тому ж стані без будь-яких змін.

Кожне подання на кандидатуру повинно містити документацію, необхідну для проведення експертизи, в тому числі плани, фотографії, слайди, аудіо- й аудіовідеозаписи, будь-які інші допоміжні матеріали, а також обґрунтований аналіз довідкових матеріалів, забезпечений повною бібліографією.

Будь-який об'єкт повинен мати видатну цінність, представляючи: або високу ступінь концентрації нематеріальної культурної спадщини, що має визначне значення, або втілення народної або традиційної культури, що представляє собою виняткову цінність з історичного, художнього, етнологічного, соціологічного, антропологічного, лінгвістичного або літературного погляду.

Культурні явища або форми вираження повинні, крім того, відповідати наступним п'яти критеріям:

- переконливо свідчити про те, що вони йдуть корінням у культурну традицію чи історію культури відповідного співтовариства;
- проявляти себе як засіб утвердження культурної самобутності відповідних народів і культурних спільнот, розкривати своє значення як джерела натхнення і стимулу для міжкультурного обміну, а також свою роль у зближенні народів і суспільств, в сучасному культурному і суспільному житті спільнот, яким вони належать;
- демонструвати високу майстерність і техніку виконання;
- стверджувати свою цінність як унікального свідоцтва живої культурної традиції;
- явно свідчити, що вони знаходяться під загрозою знищення або у зв'язку з відсутністю коштів на їх охорону і збереження або у зв'язку з процесами стрімких змін, урбанізації або впливу нової культури [7].

Слід відмітити, що за кількістю об'єктів нематеріальної спадщини впевнене лідерство тримається за країнами Східної Азії – у Китаї їх нараховується 37, у Японії – 21, у Південній Кореї – 15. П'ятірку замикають, поділяючи 4-е місце, Іспанія та Хорватія, які дали світу по 13 шедеврів нематеріальної спадщини (Рис.1) [3]. Цікавим також є той факт, що країни Азії й Латинської Америки дуже добре представлені в даному Списку, на відміну від Англо-Америци й Австралії й Океанії, які в ньому майже відсутні, та Європи, де особливо помітна «біла пляма» її північної частини. На нашу думку, подібна ситуація зі згаданими країнами-лідерами пояснюється рядом наступних чинників:

1) Природна та штучна ізоляція, особливості світогляду, які сприяли розвитку та збереженню оригінальних зразків нематеріальної культури.

2) Вплив глобалізації, що ставить під загрозу самотню культуру націй та народностей.

3) Неспроможність здійснення заходів щодо збереження і розвитку нематеріальної спадщини, чому може зарадити залучення міжнародної спільноти.

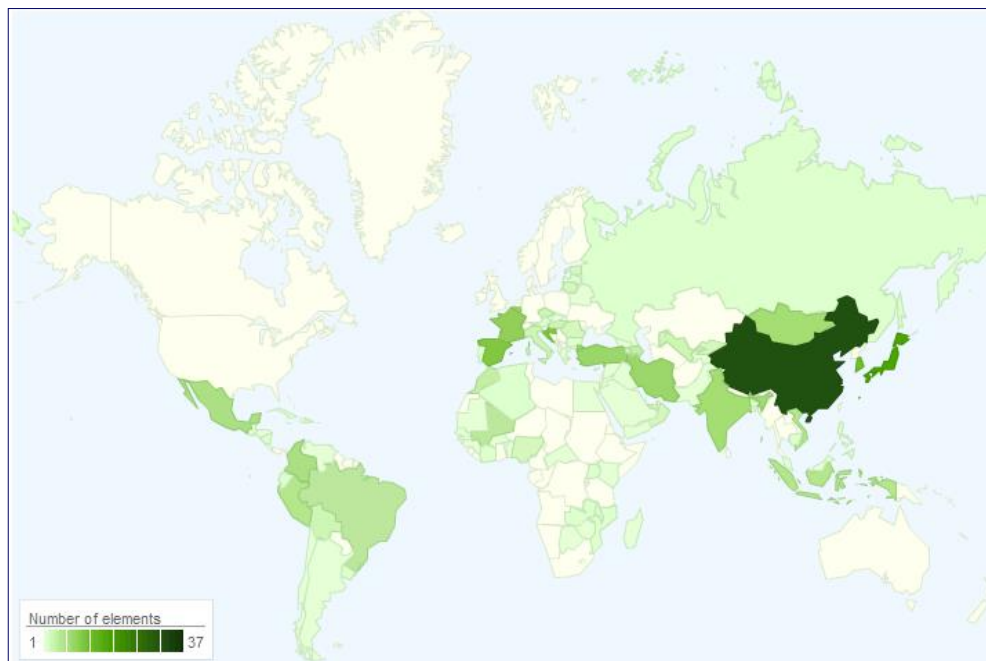

Рис. 1. Розподіл об'єктів нематеріальної спадщини ЮНЕСКО по країнах світу [за 3]

4) Цілеспрямована політика в галузі туризму, пов'язана з популяризацією країни через об'єкти нематеріальної спадщини на міжнародному рівні.

З іншого боку, відсутність у Списку таких країн, як Великобританія, Німеччина, США, які входять у першу десятку лідерів за числом об'єктів Світової спадщини, та інших подібних країн можна пояснити відсутністю потреби в міжнародному сприянні щодо захисту традиційної культури цих

країн. З огляду на загальний високий рівень їх цивілізаційного розвитку, вони здатні самостійно реалізувати відповідні заходи із захисту нематеріальної спадщини, або вже тривалий час реалізують їх на національному чи місцевому рівнях. Ці заходи мають за мету як збереження об'єктів нематеріальної спадщини, так і розвиток туризму. Тому, на нашу думку, ці країни доки не вбачають сенсу в ратифікуванні Конвенції та подальшому провадженні діяльності в цьому напрямку.

Для України приведені вище чинники є цілком актуальними, що дозволяє зробити висновок про необхідність активних дій у напрямку включення елементів традиційної української культури до Списку нематеріальної культурної спадщини людства. У 2008 р. Україна приєдналася до Конвенції – було підписано відповідний Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» від 06.03.2008 №132. У березні 2012 р. Україна подала на розгляд ЮНЕСКО номінаційне досьє для подальшого включення в Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства елементу «Петриківський розпис – український декоративно-прикладний живопис XIX-XX ст.»[2]. Проте цим потенціал нашої країни не обмежується. Традиції гончарства, писанкарства та розпису, гопак, мистецтво гри на трембіті – це та багато іншого є символами та візитівками України, формами представлення її культури, про які має знати світ. Тому треба докласти зусиль до того, щоб об'єкти України посіли гідне місце серед шедеврів світової спадщини нематеріальної культури.

Висновки. Нематеріальна культурна спадщина є світовим зібранням духовних витворів людського генія за весь час його існування. Її цінність полягає в тому, що вона поєднує в собі унікальні зразки духовної культури різних націй, народностей, які були створені за виняткового сплетіння умов існування і розвитку. Нематеріальна культурна спадщина дає змогу осягнути все багатство і розмаїття духовної культури людства і водночас – унікальність та цінність кожної локальної культури, яка є виразником «душі» народу, його світогляду, багатовікового досвіду, знань і вмінь. Її існуватиме народ доти, доки в його середовищі буде зберігатися й розвиватися його культурне надбання. Тому популяризація пам'яток духовної культури свого народу в рамках списку об'єктів нематеріальної культурної спадщини сприятиме не лише збереженню їх за підтримки світової спільноти, а й визнанню їх шедеврами світової культурної спадщини, що підвищить позитивний імідж країни походження та її популярність у туристичному плані.

Використані джерела:

1. Basic Texts adopted by the General Conference at its 34th session. - Paris, 2007.
2. LB. избранное для всех [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://society.lb.ua/culture/2012/09/11/169771_petrikovskaya_ropis_voyti.html
3. UNESCO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/Leaflet-2011_inscriptions-EN.pdf

4. UNESCO [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&multinational=3&display1=inscriptionID&display=maps#tabs>
5. Законодавство України [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.
6. Организация Объединенных Наций по вопросам образования науки и культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unesco.org/new/ru/media-services/single-view/news/intergovernmental_committee_for_the_safeguarding_of_the_intangible_cultural_heritage_opens_its_session_in_paris/
7. Фонд сохранения Всемирного наследия [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.nasledie.org.ru/prisvoen.html>